

Niepoprawne skróty składniowe

Tezy:

- Wyrazy rządzące (tzn. czasowniki, rzeczowniki, imiesłowy) można łączyć spójnikiem, a następnie uzupełniać odpowiednią formą dopełnienia tylko wtedy, gdy ich wymagania gramatyczne są jednakowe. Ta reguła składniowa ma zastosowanie również do wyrazów niesamodzielnych znaczeniowo, tzn. przymków.
- Jeżeli wyraz nadrzędny jest określany jednocześnie za pomocą przydawki przymiotnej (wyrażonej przymiotnikiem) i dopełniaczowej (wyrażonej rzeczownikiem), powinien być w zdaniu powtórzony w celu uniknięcia nieporozumienia i niezręczności stylistycznej.

OBJAŚNIENIE

Konstrukcje skrótowe są jednym z wielu przejawów działania tendencji do ekonomii wysiłku w języku (od dawna zaaprobowanej przez normę językową). Żeby uprościć komunikat i wypowiedzieć go w krótszym czasie, nadawca pomija pewne elementy. W pewnych wypadkach taki zabieg jest poprawny, a ze względów stylistycznych — nawet pożądaný (np. *Dysponowanie siłami i środkami krajowego systemu ratowniczo-gaśniczego oraz kierowanie siłami i środkami krajowego systemu ratowniczo-gaśniczego* → *Dysponowanie oraz kierowanie siłami i środkami krajowego systemu ratowniczo-gaśniczego*). Często jednak za skrótowością konstrukcji idą zakłócenia zrozumiałości, nieprecyzyjność czy niepoprawność gramatyczna.

W poprawnie skonstruowanym zdaniu muszą być spełnione wymagania składniowe wszystkich wyrazów. Przed podjęciem decyzji o uzupełnieniu serii czasowników, imiesłowów czy rzeczowników odczasownikowych jednym dopełnieniem należy zyskać pewność, że rząd wyrazów określanych jest wspólny. W przeciwnym wypadku dochodzi do rażących błędów składniowych. Typowe wykołajenie tego rodzaju polega na respektowaniu składni rządu w zakresie wyrazów pozostających w bezpośrednim sąsiedztwie, a ignorowaniu zależności syntaktycznych między wyrazami bardziej oddalonymi.

Taki właśnie błąd pojawił się w zdaniu:

- Pracownikowi zatrudnionemu na stanowisku robotniczym, który dodatkowo **organizuje i kieruje pracą***¹⁾ brygady składającej się co najmniej z 5 osób, łącznie z brygadziwą, przysługuje dodatek w wysokości do 15% miesięcznego wynagrodzenia zasadniczego.

(§ 7 rozporządzenia Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 1 marca 2011 r. w sprawie warunków wynagradzania pracowników pomocniczych jednostek naukowych i innych jednostek organizacyjnych Polskiej Akademii Nauk (Dz. U. Nr 61, poz. 39, z późn. zm.))

Autor tekstu opisał fakt, do którego odnoszą się dwie czynności — a tym samym dwa czasowniki *organizować* i *kierować*. Do obu tych czasowników odniósł jedno dopełnienie, które niewątpliwie pasuje do nich pod względem znaczeniowym (i w konsekwencji zdanie jest zrozumiałe), nie pasuje jednak pod względem gramatycznym. Jeśli przyjrzymy się bliżej czasownikom i odtworzymy ich wymagania składniowe, to się okaże, że każdy czasownik powinien się łączyć z dopełnieniem w innym przypadku. Dopełnienie *pracą* ma formę odpowiednią dla czasownika *kierować* (*kieruje czym? — pracą*), niedostosowaną zaś do czasownika *organizować*, który wymaga określenia w bierniku (*organizuje co? — pracę*). Jak widać, niemożliwe jest poprawne zastosowanie jednego dopełnienia do dwóch tak różnych czasowników, każdy z nich wymaga bowiem tego określenia w innej formie gramatycznej. Respektowanie obu wymagań składniowych zapewnia struktura: *Pracownikowi zatrudnionemu na stanowisku robotniczym, który dodatkowo **organizuje pracę** brygady składającej się co najmniej z 5 osób, łącznie z brygadziwą, **i kieruje tą pracą**, przysługuje dodatek w wysokości do 15% miesięcznego wynagrodzenia zasadniczego.*

Niepoprawny skrót składniowy pojawił się również w zdaniu:

- Szefowie SKW i SWW, każdy w zakresie swojej właściwości, po zatwierdzeniu przez Ministra Obrony Narodowej, określają, w drodze zarządzeń, stanowiące informacje niejawne szczegółowe zasady **tworzenia i gospodarowania funduszem operacyjnym***, o którym mowa w ust. 2.

(art. 11 ust. 3 ustawy z dnia 9 czerwca 2006 r. o Służbie Kontrwywiadu Wojskowego oraz Służbie Wywiadu Wojskowego (Dz. U. Nr 104, poz. 709, z późn. zm.))

W przytoczonym wypowiedzeniu sąsiadujące ze sobą rzeczowniki odczasownikowe *tworzenia* i *gospodarowania* nie mają jednakowego rządu; pierwszy wymaga uzupełnienia w formie dopełniacza (*tworzenia czego? — funduszu*), drugi zaś — w formie narzędnika (*gospodarowania czym? — funduszem*). Każde z tych określeń musi więc pojawić się w zdaniu w żądanej formie.

¹⁾ Znakiem * są opatrzone formy błędne.

Tymczasem autor tekstu starannie dopasował dopełnienie do drugiego wyrażenia rządzącego, a pierwszy pozostawił bez koniecznego określenia — najprawdopodobniej uznał, że forma *funduszem operacyjnym* spełnia tę funkcję w odniesieniu do obu rzeczowników. Żeby zdanie było poprawne, należy je przeredagować: *Szefowie SKW i SWW [...] określają, w drodze zarządzeń, stanowiące informacje niejawne szczegółowe zasady tworzenia funduszu operacyjnego, o którym mowa w ust. 2, i gospodarowania tym funduszem.*

Analogicznej korekty wymaga tytuł ustawy:

- ustawa z dnia 5 grudnia 2008 r. **o zapobieganiu oraz zwalczaniu zakażeń i chorób zakaźnych u ludzi*** (Dz. U. z 2013 r. poz. 947).

W tej konstrukcji pierwszy spośród określanych rzeczowników odczasownikowych rządzi celownikiem (*zapobieganie czemu?*), drugi — dopełniaczem (*zwalczanie czego?*). Żeby respektować wymagania rządu obu rzeczowników, należy postawić dopełnienie w celowniku po pierwszym rzeczowniku, po drugim natomiast — w dopełniaczu. Poprawnie skonstruowany tytuł powinien więc brzmieć: *ustawa z dnia 5 grudnia 2008 r. o zapobieganiu zakażeniom i chorobom zakaźnym u ludzi oraz o ich zwalczaniu* albo *ustawa z dnia 5 grudnia 2008 r. o zapobieganiu zakażeniom i chorobom zakaźnym u ludzi oraz o zwalczaniu tych zakażeń i chorób* (żeby uniknąć wątpliwości dotyczących znaczenia zaimka *ich*).

Zdanie kwalifikujemy jako niepoprawne także wtedy, kiedy dwa wyrazy (wyrażenia) rządzące wymagają wprawdzie tej samej formy fleksyjnej dopełnienia, ale poprzedzonej innym przyimkiem. Naruszenie tej zasady ilustruje przykład:

- Posła obowiązuje **obecność i czynny udział w posiedzeniach*** Sejmu oraz organów Sejmu, do których został wybrany.

(art. 7 ust. 1 uchwały Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 30 lipca 1992 r. — Regulamin Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej (M.P. z 2012 r. poz. 32, z późn. zm.))

Rzeczownik *obecność* przyjmuje dopełnienia wprowadzone przyimkiem *na* (+ miejscownik), a konstrukcja *czynny udział* — przyimkiem *w* (+ miejscownik). Ta różnica rządu sprawia, że całe dopełnienie należy umieścić już po pierwszym wyrazie rządzącym, a po drugim powtórzyć je (w miarę możliwości skróto) w odpowiednim otoczeniu składniowym. Poprawne zdanie powinno mieć formę: *Posła obowiązuje obecność na posiedzeniach Sejmu oraz organów Sejmu, do których został wybrany, a także czynny udział w tych posiedzeniach.*

Podobnie należy przeredagować następujące zdanie:

- Podmiot zraszający producentów owoców i warzyw może zostać wstępnie uznany za grupę producentów owoców i warzyw, jeżeli [...] statut albo

umowa tego podmiotu, oprócz wymagań określonych w odrębnych przepisach, zawiera ponadto [...] zasady **przyjmowania i występowania członków z podmiotu*** oraz minimalny okres członkostwa w podmiocie.

(§ 1 pkt 4 lit. b rozporządzenia Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 19 września 2013 r. w sprawie warunków wstępnego uznawania grup producentów owoców i warzyw, uznawania organizacji producentów owoców i warzyw oraz warunków i wymagań, jakie powinny spełniać plany dochodzenia do uznania (Dz. U. poz. 1178, z późn. zm.))

Również w tym przypadku trzeba umieścić dopełnienie już po pierwszym rzeczowniku odczasownikowym *przyjmowania* (*do + dopełniacz*) i powtórzyć je po drugim. Żeby zdanie było poprawne, należy nadać mu postać: *Podmiot zrzeszający producentów owoców i warzyw może zostać wstępnie uznany za grupę producentów owoców i warzyw, jeżeli [...] statut albo umowa tego podmiotu, oprócz wymagań określonych w odrębnych przepisach, zawiera ponadto [...] zasady **przyjmowania członków do podmiotu i ich występowania z tego podmiotu** oraz minimalny okres członkostwa w podmiocie.*

Czasowniki i rzeczowniki odczasownikowe są najważniejszymi, ale nie jedynymi częściami mowy narzucającymi konkretną formę gramatyczną swoim określeniom. Analogiczne połączenia tworzą także przymiotniki z rzeczownikami. Typowe trudności związane z respektowaniem wymagań gramatycznych tych części mowy ilustruje zdanie:

- Jeżeli powierzchnia użytkowa lokalu mieszkalnego jest **mniejsza lub równa normatywnej powierzchni***, dodatek mieszkaniowy ustala się w wysokości różnicy między wydatkami ponoszonymi za ten lokal a odpowiednią kwotą wymienioną w ust. 1 pkt 1–3 lub w ust. 2 pkt 1–3.

(art. 6 ust. 9 ustawy z dnia 21 czerwca 2001 r. o dodatkach mieszkaniowych (Dz. U. z 2013 r. poz. 966, z późn. zm.))

Konstrukcja *mniejsza lub równa* jest stosowana dość często, jednak i w jej przypadku doszło do naruszenia normy składniowej. Powstaniu błędu sprzyjało duże podobieństwo struktur rządzonych przez przymiotniki *mniejsza* i *równa*. Postać wyrazów rządzonych jest identyczna, chociaż funkcjonalnie jest to raz dopełniacz (*mniejsza od czego? — normatywnej powierzchni*), raz celownik (*równa czemu? — normatywnej powierzchni*), co powinno być uwypuklone w strukturze zdania. Wersja poprawna musi też eksponować analityczny charakter pierwszej konstrukcji (określenie *normatywnej powierzchni* powinno być poprzedzone przyimkiem *od*²⁾) i syntetyczny (czyli bezprzyimkowy) — drugiej.

²⁾ Brak wyrazu pomocniczego (w tym wypadku przyimka) w danym schemacie składniowym jest również kwalifikowany jako błąd w związku z rządem.

Skorygowane zdanie mogłoby mieć na przykład taką postać: *Jeżeli powierzchnia użytkowa lokalu mieszkalnego jest **mniejsza od normatywnej powierzchni lub jej równa**, dodatek mieszkaniowy ustala się w wysokości różnicy między wydatkami ponoszonymi za ten lokal a odpowiednią kwotą wymienioną w ust. 1 pkt 1–3 lub w ust. 2 pkt 1–3*. Powstały błąd można też usunąć w inny sposób — wymienić wyrazy komplikujące składnię na takie, które dopasują się syntaktycznie do pozostałych i pozwolą tym samym przyporządkować wyrazom nadrzędnym jedną postać dopełnienia. W tym wypadku konstrukcję *mniejsza lub równa* można zastąpić konstrukcją *nie większa od*, która nie podlega surowym ograniczeniom formalnym i nie niesie z sobą żadnych problemów poprawnościowych: *Jeżeli powierzchnia użytkowa lokalu mieszkalnego jest **nie większa od normatywnej powierzchni**, dodatek mieszkaniowy ustala się w wysokości różnicy [...]*.

Także łączenie dwóch rzeczowników z jedną przydawką przymiotną wymaga tożsamości wszystkich cech gramatycznych. Autor zdania:

- W przypadku gdy podział środka substytucyjnego na indywidualne dawki ma dokonywać się za pomocą dozownika elektronicznego, czynności tej dokonywać może także **upoważniony przez kierownika lekarz lub pielęgniarka***.

(§ 13 ust. 2 rozporządzenia Ministra Zdrowia z dnia 1 marca 2013 r. w sprawie leczenia substytucyjnego (Dz. U. poz. 368))

chciał zapewne określić jednym imiesłowem przymiotnikowym (*upoważniony*) dwa rzeczowniki (*lekarz lub pielęgniarka*). Okazało się jednak, że jest to zabieg niewykonalny, bo wyrazy mają różny rodzaj. Powstały w wyniku tego przeoczenia błąd można usunąć, dając przy obu rzeczownikach imiesłowy w odpowiedniej formie rodzajowej (nawet kosztem powtórzenia wyrazów określających): *W przypadku gdy podział środka substytucyjnego na indywidualne dawki ma dokonywać się za pomocą dozownika elektronicznego, czynności tej dokonywać może także **upoważniony przez kierownika lekarz lub upoważniona przez kierownika pielęgniarka***. Otrzymanego zdania wciąż jednak nie można zaaprobować. Jeśli nawet różnorodzajowość podmiotów została w nim podkreślona przez formy przydawek, to i tak wciąż jest ona ignorowana w strukturze orzeczenia. Zdanie należy ocenić jako niepoprawne nie tylko dlatego, że jego autor pierwotnie nie uwzględnił wymagań gramatycznych określanych rzeczowników, lecz także dlatego, że przy podmiocie szeregowym różnorodzajowym nie zastosował orzeczenia w liczbie mnogiej³⁾. Analizowanemu wypowiedzeniu należałoby więc nadać następującą

³⁾ Szerzej o trudnościach związanych ze stosowaniem odpowiedniej formy orzeczenia przy podmiocie szeregowym — por. M. Kącka-Rodak, *Forma orzeczenia przy podmiocie szeregowym* [w:] „Dobre praktyki legislacyjne”, s. 83–87.

postać: *W przypadku gdy podział środka substytucyjnego na indywidualne dawki ma dokonywać się za pomocą dozownika elektronicznego, czynności tej mogą dokonywać także upoważnieni przez kierownika lekarz lub pielęgniarka.* Trzeba w tym miejscu zauważyć, że kiedy orzeczenie otrzymało liczbę mnogą i kiedy użyto przydawki w liczbie mnogiej, nie było powodu do powtórzenia określeń w odpowiedniej formie rodzajowej.

Niekiedy jeden rzeczownik musi być określany przez więcej niż dwie przydawki, jak np. w zdaniu:

- Tworzy się Fundusz Wsparcia Państwowej Straży Pożarnej, zwany dalej „Funduszem”, składający się z **funduszy: centralnego, wojewódzkich i szkół Państwowej Straży Pożarnej***.

(art. 19e ustawy z dnia 24 sierpnia 1991 r. o Państwowej Straży Pożarnej (Dz. U. z 2013 r. poz. 1340, z późn. zm.))

Rzeczownik *fundusze* ma przydawki *centralny, wojewódzkie* i *szkół Państwowej Straży Pożarnej*. Wprawdzie autor przytoczonego tekstu zasadnie posłużył się tu liczbą mnogą (schemat: rzeczownik w liczbie mnogiej, dwukropek i liczba określeń), jednak przeoczył ważną okoliczność, która na takie rozwiązanie nie pozwala — określenia przy wyrazie *fundusz* nie są jednorodne. Dwa z nich to przydawki przymiotne (*centralny, wojewódzkie*), trzecie określenie jest przydawką dopełniaczową (*fundusz czego? — szkół Państwowej Straży Pożarnej*). Ta właśnie cecha przydawek istotnie wpływa na treść rozstrzygnięcia normatywnego — w seriach (po dwukropku) można bowiem wyliczać tylko jednorodne określenia. Pojawienie się określenia innego typu wymaga powtórzenia rzeczownika. Poprawna postać analizowanego tekstu to: *Tworzy się Fundusz Wsparcia Państwowej Straży Pożarnej, zwany dalej „Funduszem”, składający się z funduszu centralnego, funduszy wojewódzkich i funduszu szkół Państwowej Straży Pożarnej.*

Reguła składniowa, zgodnie z którą wyrazy rządzące można łączyć spójnikiem, a następnie uzupełniać odpowiednią formą określenia tylko wtedy, gdy ich wymagania gramatyczne są jednakowe, ma zastosowanie również do wyrazów niesamodzielnych znaczeniowo, tzn. przyimków. Ich połączenie za pomocą spójników *i, oraz, bądź* jest poprawne tylko wtedy, gdy mają jednakowy rząd. Naruszenie tej normy ilustruje przykład:

- Monitor uczestniczący w badaniu klinicznym weterynaryjnym musi spełnić następujące wymagania: [...] kontrolować badacza z odpowiednią częstotliwością **przed, w trakcie i po przeprowadzeniu badania klinicznego weterynaryjnego*** [...].

(§ 7 pkt 6 rozporządzenia Ministra Zdrowia z dnia 6 lipca 2012 r. w sprawie wymagań Dobrej Praktyki Klinicznej Weterynaryjnej (Dz. U. poz. 829))

Tego typu błędne konstrukcje są często stosowane w mowie potocznej i nie zawsze rażą⁴⁾, lecz w wypowiedziach należących do pisanej odmiany języka, zwłaszcza w tekstach legislacyjnych, w których wyrazistość znaczeniowa jest cechą konieczną, nie należy ich używać. Wyrażenie *przed, w trakcie i po przeprowadzeniu badania klinicznego weterynaryjnego* uważa się za błąd składniowy, ponieważ spójnikiem *i* zostały połączone przyimki rządzące różnymi przypadkami gramatycznymi. Tymczasem, żeby być w zgodzie z prawidłami gramatycznymi polszczyzny, w przytoczonym zdaniu trzeba wypełnić następujące schematy składniowe: *przed* + narzędnik (czym? — *przeprowadzeniem badania*), *w trakcie* + dopełniacz (czego? — *przeprowadzania badania*), *po* + miejscownik (czym? — *przeprowadzeniu badania*). Wymaganie to zostało spełnione tylko w jednej trzeciej, to znaczy w odniesieniu do przyimka *po*. Błąd składniowy, będący następstwem nierespektowania różnic rzędu poszczególnych elementów zdania, można usunąć w znany już nam sposób. Całe dopełnienie należy umieścić już po pierwszym przyimku, natomiast po kolejnych powtórzyć je (w miarę możliwości skrótowno) w odpowiednim otoczeniu składniowym. Poprawne zdanie powinno mieć postać: *Monitor uczestniczący w badaniu klinicznym weterynaryjnym musi spełnić następujące wymagania: [...] kontrolować badacza z odpowiednią częstotliwością przed przeprowadzeniem badania klinicznego, w jego trakcie i po nim [...]*. Jak widać, w drugim i trzecim wyrażeniu przyimkowym mogą wystąpić zaimki.

Częstą przyczyną wadliwego skrótu składniowego jest pomijanie pewnych istotnych elementów informacyjnych, czyli skrót myślowy. Pominięta część tekstu, uchodząca w opinii autora za oczywistą, nie zawsze musi taka być. Jeśli jej odtworzenie nie jest automatyczne, odbiorca interpretuje wypowiedź na podstawie analizy znaczeniowej tylko tych składników, które zostały faktycznie użyte, co z kolei może prowadzić do zaskakujących (a niekiedy nawet absurdalnych) wniosków. Problem ten można dostrzec w poniższym przykładzie:

- Przepisu ust. 2 nie stosuje się w przypadku lokalizacji stacjonarnego urzędującego **dokonującego pomiaru w kierunku ruchu innym niż urzędującego określone w tym przepisie***.

(§ 2 ust. 3 rozporządzenia Ministra Transportu, Budownictwa i Gospodarki Morskiej z dnia 14 marca 2013 r. w sprawie warunków lokalizacji, sposobu oznakowania i dokonywania pomiarów przez urzędującego⁵⁾ (Dz. U. poz. 366))

⁴⁾ Nagminnie pojawiają się w połączeniach typu *przed i po obiedzie** (poprawnie: *przed obiadem i po nim*), *przed i po wojnie** (poprawnie: *przed wojną i po jej zakończeniu*).

⁵⁾ Korekty wymaga także sam tytuł rozporządzenia. Poprawna wersja to np.: rozporządzenie Ministra Transportu, Budownictwa i Gospodarki Morskiej [...] w sprawie warunków lokalizacji urzędzeń rejestrujących, sposobu ich oznakowania i dokonywania przez te urzędującego pomiarów.

Z przytoczonego zdania, literalnie rzecz biorąc, wynika, że urządzenie rejestrujące dokonuje jakiegoś pomiaru w kierunku ruchu, który (ten ruch) jest w dodatku inny niż urządzenia wcześniej określone w przepisie. Racjonalną interpretację badanego tekstu gwarantuje na przykład taki kształt składniowy: *Przepisu ust. 2 nie stosuje się do lokalizacji stacjonarnych urządzeń rejestrujących mierzących prędkość pojazdów poruszających się w różnych kierunkach*. Trudno jednak jednoznacznie określić, czy korekta tego zdania jest zgodna z intencjami autora. Niestety, ponieważ w analizowanej wypowiedzi pominięto te części, które są konieczne do jej zrozumienia, zawsze pojawia się ryzyko, że nie odczytaliśmy zdania właściwie.

Nadmierna długość zdania sama w sobie może być już problemem poprawnościowym. Dążenie do lapidarnego wyrażania myśli wiąże się jednak z pewnym niebezpieczeństwem. Czasem pominięcie jakiegoś elementu tekstu przynosi niewielką oszczędność, natomiast utrudnia jego zrozumienie albo niesie ryzyko popełnienia błędu gramatycznego. Można jednak przewidzieć, w jakich strukturach składniowych mogą się pojawić błędy.

Szczegółnej ostrożności wymaga postępowanie się:

- dopełnieniami przy czasownikach i rzeczownikach odczasownikowych o różnym rządzie (wszystkie one muszą mieć w zdaniu oczekiwaną formę, a skrót polegający na spełnianiu wymagań gramatycznych tylko jednej, najbliższej struktury określonej jest rażącym błędem),
- rzeczownikami określanymi przez niejednorodne przydawki i
- imiesłowowymi równoważnikami zdań, jeżeli ich użycie pozbawia tekst wyrazistości znaczeniowej z powodu pominięcia spójnika⁶⁾.

Skróty składniowe są pożądane ze względów ekonomii językowej i względów stylistycznych. Ich stosowanie wymaga jednak chwili refleksji nad składnią danego zdania.

Opracowała **Wioletta Wichrowska**

starszy specjalista w Departamencie Dziennika Ustaw i Monitora Polskiego

⁶⁾ Obszerne omówienie tego problemu zawiera osobny artykuł — por. W. Wichrowska, „Osiągnąwszy pełnoletniość, majątek stał się moją własnością” — o zasadach używania imiesłowowego równoważnika zdania [w:] „Dobre praktyki legislacyjne”, s. 99–106.